

Simonas Daukantas – lietuvių tautos Herodotas

Dažnas turbūt nė nesusimąstome, kodėl Lietuvos Respublikos prezidentai žvelgiantys pro savo rūmų sostinėje Vilniuje langus regi būtent S. Daukanto dar vadinamo lietuvių tautos Herodotu pavadintą aikštę. Tai – vienas akivaizdžiausių mūsų valstybėj pavyzdžių įamžinančių Daukanto reikšmę. Tačiau vien aikščių ar paminklų nepakanka: atmintis turi būti gyva pirmiausiai ne akmenyje, o žmonių sąmonėje. <...>

Tad kuo gi S. Daukantas nusipelnė Lietuvai? Pirmiausia į galvą šauna šaltiniuose aptinkamas pasakojimas daug atskleidžiantis apie šią asmenybę. Pasakojama, kaip gyvendamas Vilniuje Simonas Daukantas nukeliavo prie Mergelės Marijos paveikslo esančio Aušros Vartuose ir davė įžadą visus darbus rašyti lietuvių kalba. Nors tai tik legenda graži ir sunkiai pagrindžiama turime pripažinti, jog toks vidinis įsipareigojimas buvo įvykdytas su kaupu – didysis lietuvių istorikas savo veikaluose suteikė impulsą bei kilstelėjo lietuviškąjį žodį į naują lygį.

S. Daukanto kelias <...> prasidėjo Skuodo rajone esančiame Žemaitijoje kur neturtingoje šeimoje gimęs praleido jaunystę, o vėliau pėsčiomis iškeliavo į Vilnių. Jo mokslo siekis buvo gyvas net suvokiant, kad paprastiems žmonėms tuomečiai priesakai mokslo aukštumas pavertė neprieinamomis. Galiausiai jam neturtingos šeimos vaikui pavyko suklastotais dokumentais įrodyti bajorišką kilmę ir įgyti magistro laipsnį Vilniaus universitete. S. Daukantas puikiai suvokė, kad gyvuoja tik tautos atsimenančios savo praeitį. Jis siekė pasinaudoti savo žiniomis ir gebėjimais ieškodamas objektyvesnių ir gausnesnių šaltinių. 1822 metais baigęs Vilniaus universitetą jis jaunas mokslininkas dirbo Rygos generalgubernatoriaus raštinėje, o nuo 1835 Rusijos Senate, Sankt Peterburge, kur buvo laikoma Lietuvos Metrika ir kiti istorijos šaltiniai sunkiai prieinami lietuviams. Deja, nepailstamas darbas drėgnuose archyvuose tamsiuose ir pelėsiu apaugusiuose profesiniai nusivylimai (S. Daukantas taip ir neatgavo keliolikos svarbių rankraščių siųstų istorikui Teodorui Narbutui) palaužė S. Daukanto sveikatą: jis buvo priverstas prašyti caro malonės ir anksčiau laiko išeiti į pensiją.

Nepaisant gyvenimo sunkumų, S. Daukanto darbai iškalbingi. Pirmasis Lietuvos istorijos lietuvių kalba („Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“) autorius tikėjo, kad valstybė atsirado visuomenės sutarties pagrindu, tad privalo ginti visos liaudies interesus, nuosavybę ir pilietines teises. Todėl jis pirmasis atskyręs tautą nuo valstybės nebūdingai tuometėms tendencijoms neakcentavo bajorų tautos ir pabrėžė valstietijos svarbą. Neturėdamas didelių lūkesčių, kad lietuviai gali išsivaduoti iš carinės priespaudos, mokslininkas tikėjo kultūrinio atgimimo keliu. Svarbiausias jo veikalas „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ pirmoji lietuvių kultūros istorija buvo išleista Sankt Peterburge 1845 m. Jame nesiekė parodyti lietuvių kaip nuskriaustos tautos, o ragino kritiškai žvelgti patiems į save, įvertinti moralinį smukimą, nevykusią politiką, per mažą dėmesį amatų ir prekybos plėtotei: faktorius nustekenusius valstybę ir sudariusius sąlygas ją pavergti svetimiems. Baudžiauninkų atgimimas ir išlaisvinimas, lietuvių kalbos stiprinimas ir išplėtimas į naujus horizontus padėjo pamatus modernios lietuvių tautos susikūrimui. Užsibrėžtų tikslų S. Daukantas siekė ne tik rašydamas istorinius kūrinius – jis taip pat tyrė kalbą, leido praktiškas, naudingas ir retas knygeles lietuvių kalba su ūkininkavimo patarimais, skatino bitininkystę, rinko tautosaką. Nebūdamas kalbininkas, S. Daukantas sukūrė žodžius iki šių dienų plačiai vartojamus: laikrodis, vietovė, prekyba, vaistininkas, būdvardis ir kitus. Šių veiksnių dėka lietuvių kalba daugelio jau nurašyta skynėsi kelią į viešąjį gyvenimą ir išlaikė gyvastį, o vėliau tapo vienu pagrindinių veiksnių suvienijusių tautą.

Vertindami iš šios dienos perspektyvos, turime pripažinti, kad S. Daukantas pranoko savo gyventą laiką. Tikėdamas tuo, ką darė ir siekdamas užsibrėžtų tikslų, jis aukojosi bei nepaisė objektyvių sunkumų. To rezultatas – lietuvių tautai padėti pamatai bendraminčių ir darbų tęsėjų dėka ateityje leidę atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. O juk apie ją net pats S. Daukantas svajodavo, matyt, tik slapčia.